

SYDAFRIKANSKA FRÅGETECKEN

Av civilekonom OLOV TERNSTRÖM

PARADOXERNAS LAND» kallar sydafrikanerna själva ibland sitt land, och även ett kort besök där övertygar snart om sanningen i uttrycket. Sex veckor i Sydafrika är en alldeles för kort tid för att lära känna detta land, som inte bara geografiskt utan även ur andra aspekter ter sig avlägset och väsensskilt för den, som har dagens Europa till jämförelsematerial. Det är väl bara Ellen Rydelius och Phileas Fogg, som klarar av världens olika hörn på åtta dagar eller mindre. Och likväl — kan det inte tänkas, att det ligger sanning i det gamla påståendet att man skall bilda sina intryck från nya områden under högst en månad eller minst ett år? I första fallet kan observationerna väntas äga en friskhet och omedelbarhet, som snart går förlorad hos den, som stannar längre, och först efter något år ersättes av ett måhända mognare och på större erfarenhet baserat omdöme. Sant är i varje fall att i det observerade landets ögon — det må vara Sverige, Sydafrika eller något annat land — inget besök är för kort för att minska värdet av smickrande omdömen och komplimanger, och ingen vistelse tillräckligt lång för att motivera ens den mest försiktiga kritik.

Den allmänna opinionsbildande debatten världen runt har på sistone sysselsatt sig mycket med Sydafrikanska Unionen. Tidvis har även meningsutbytet ägt rum i synnerligen upprörda tongångar. Med ryggen mot väggen har den sydafrikanske representanten i Förenta Nationerna gång på gång haft att värja sig mot vissa av de övriga medlemsnationernas angrepp på Unionens raspolitik. Bullret från FN:s rådssalar har inte kunnat undgå att ge eko i världspressen vida omkring — inte minst i Sverige. Det har gått så långt att man kan våga påstå att få länder i världen — och säkerligen inget av dem, som gör anspråk på att räknas till den västeuropeiska kulturkretsen — har fått så dålig internationell publicitet under de sista åren som just Sydafrika.

Är sydafrikanska problem = rasfrågan?

Utan att för ögonblicket ifrågasätta vare sig kritikernas eller de sydafrikanska raspolitikernas synpunkter måste man för Sydafrikas del beklaga all denna föga smickrande uppmärksamhet, som kommit landet till del i en utomordentligt ömtålig fråga. Men även den tidningsläsande allmänheten har ibland anledning att känna sig missbelåten. Dels ställer det sig ofta svårt, för att inte säga omöjligt, att enbart genom pressen få en allsidig belysning av rasproblemen, dels synes alltför många tidningar världen över vara benägna att sätta likhetstecken mellan å ena sidan Sydafrika och dess problem och å andra sidan rasfrågan. Varför får vi inte veta mer om Sydafrika i övrigt? Har bilden inga andra skuggor och dagar än frågan om svart eller vitt?

Sydafrikanska Unionen täcker en yta, som är tre gånger så stor som Sverige, men landets befolkning uppgår endast till 12 miljoner invånare, och av dessa är två och en halv miljon vita. Unionens andel i den afrikanska kontinentens väldiga landområde rör sig om mindre än fyra procent. Avståndet till Europa är dubbelt så långt som sträckan London—New York. Inom Unionens gränser finns förutom världens största guldgruvor och diamantfyndigheter god tillgång på mineraliska råvaror och kol, medan däremot flytande bränslen måste importeras. Arbetskraftsbristen är kännbar och kostnadsnivån relativt hög, sedd ur internationell konkurrenssynpunkt. Landet har två officiella språk och två huvudstäder.

Med några av dessa fakta för ögonen är det lätt att förstå, att Sydafrika har åtskilliga andra nationella problem än rasfrågan att brottas med. Ytterligare belägg för den saken finner man också i landets historia, ett stycke intressant krönika om kolonisation och frihetskamp, där de stora upptäcktsresandena och de gamla europeiska handelskompanierna avlöses av brittiska imperiebyggare och styvackade boerpionjärer allt i en brokig vävnad med starka inslag av svarta Afrika. Under föregående århundraden var motsättningen mellan svart och vit en fråga om stulen boskap och omstridda betesmarker, om krigiska zuluhövdingar och kampen mot slavhandeln. Så kom diamanterna, guldet och det tjugonde seklets moderna industrialism. Man glömde boskapsstölder och gränstvister, man slickade såren från boerkriget — men glömde dem inte — och inriktade sig på att taga till vara en givmild naturs rikedomar. Vilket land kunde med större rätt tala om en instundande gyllene tidsålder? Nu skulle Sydafrika inleda en ny epok av ekonomiskt välstånd.

Snabb ekonomisk utveckling.

Det råder ingen tvekan om att man lyckats utomordentligt väl. De stora naturtillgångarna, ett rikligt tillflöde av riskvilligt kapital, billig arbetskraft, alla de nödvändiga ingredienserna har funnits för att man med energi, målmedvetenhet och ett gott ekonomiskt ledarskap skulle nå fram till den rangplats i världsekonomin, som man eftersträvade och är på god väg att uppnå. Under två världskrig har Unionen gjort betydelsefulla insatser på den allierade sidan, inte bara på slagfältet utan också såsom förrådskammare och arsenal. Detta har givetvis i hög grad befrämjat utvecklingen av landets industrier. För den europeiske resenären i Sydafrikas större städer talar de eleganta europeiska bostadskvarteren, det stora antalet bilar, välsorterade butiker och välklädda människor sitt tydliga språk om en levnadsstandard, som för den vita befolkningens del är fullt jämförbar med de högsta i världen. Inte desto mindre möter även en tillfällig iakttagare vissa nationalekonomiska frågetecken.

Ett dagsaktuellt spørsmål är sålunda räntenivån och dess inverkan på kapitalimporten. Bank of England har ju under detta år företagit upprepade höjningar av det engelska diskontot, men den sydafrikanska centralbanken avstod länge från att göra motsvarande justeringar. Detta ledde till en viss avmattning i tillflödet av utländska investeringar till Unionen. Frågan om Unionen skulle kunna bibehålla en självständig räntenivå utan menliga återverkningar på betalningsbalansen kvarstod obesvarad ända till slutet av september, då diskontot höjdes till 4,5 procent.

Av uppenbara skäl är guldprisets höjd ett problem av vital betydelse för sydafrikansk ekonomi. Betydande ansträngningar har gjorts och göres alltjämt från Sydafrikas sida för att åstadkomma en uppmjukning av det starka amerikanska motståndet mot en ökning i världsmarknadsnoteringen för guld. Frågans oerhörda internationella räckvidd, och dess betydelse för bl. a. de allmänna konvertibilitetssträvandena uppmuntrar inte till några antaganden om mera omedelbart förestående förändringar.

På längre sikt är det kanske framför allt arbetskraftfrågan, som sätter sin prägel på sydafrikansk ekonomi. Från en del håll görs ibland gällande att Sydafrikas dilemma är en kapplöpning med tiden: det gäller att skapa en konkurrenskraftig inhemsk industri, innan landets tillgångar på de ädlaste råvarorna, guld och diamanter, måhända sinar. Även bortsett från detta kanske något teoretiska

tidsmoment blir frågan om industrialiseringen allt angelägnare ur både ekonomisk och politisk synvinkel. Bristen på utbildad arbetskraft utgör härvidlag det svåraste hindret. Det svarta industriproletariatet anser man sig av i första hand politiska skäl inte böra utbilda, och därmed är man för en ökning av industriens arbetsstyrka hänvisad till immigration. Det har emellertid visat sig att immigrationsproblemet i Sydafrika är väsentligt besvärligare än i t. ex. Australien och på sin tid Förenta Staterna. Jämfört med förhållandena i de sistnämnda bägge länderna har befolkningsökningen genom immigration varit försvinnande liten i Unionen. Storbritannien, Nederländerna och Skandinavien skulle i och för sig vara mycket lämpliga leverantörer av arbetskraft till Sydafrika, men levnadsstandarden är i dessa länder fullt jämförlig och i vissa avseenden högre. Följaktligen saknas där för närvarande varje incitament för den utbildade arbetaren att emigrera till transoceana länder. Oskolad europeisk arbetskraft kommer inte heller ifråga, då alla s. k. lägre sysslor i Unionen sköts av den svarta befolkningen. Man står med andra ord här inför ett av de otaliga problem, som för sin lösning är i hög grad beroende av rasfrågans utveckling.

Politiska motsättningar.

Den politiska bilden i Unionen erbjuder åtskilligt av intresse. Nationalistpartiet, som f. n. bildar regering, har ett mindre röstunderlag än oppositionen, United Party, men besitter tack vare valsystemet fler mandat i parlamentets andra kammare. Genom en nyligen företagen, i en utomståendes ögon något egenartad, konstitutionell reform, den s. k. Senate Act, har denna parlamentariska majoritet kommit att omfatta även första kammaren. I den nyvunna styrkepositionen har den sittande regeringen möjlighet att genomdriva vittgående politiska åtgärder. Det nya systemet synes få till följd att i framtiden det parti, som bildar opposition, får sin politiska roll betydligt reducerad, något som svårligen kan vara ägnat att gagna utvecklingen av Unionens statskick och parlamentarism. Det antages allmänt att nationalistpartiet härnäst kommer att ivra för ett snabbt förverkligande av kravet på republik och största möjliga frigörelse från England. En sådan politik skulle otvivelaktigt medföra en brydsam mellanställning för den visserligen numerärt svaga men dock betydelsefulla engelskspråkiga falang, som nu ger sina röster eller sitt tysta godkännande åt regeringspartiet.

Den politiska striden antar tidvis mycket bittra former, och till-

hyggena i kampen står inte alltid i överensstämmelse med de normer, som reglerar den politiska debatten i t. ex. Sverige. Härtill bidrar givetvis de starka emotionella motsättningar, som ofta präglar diskussionerna kring rasfrågan.

Regeringens raspolitik följer en klart uttalad segregationslinje. Man har gått till val på begreppet »apartheid», och i sina väljares intresse tänker man verka för »apartheid». Den politiska uppdelningen av väljarkåren motsvarar inte, som man ofta tycks tro utanför Sydafrika, klara meningsmotsättningar i rasfrågan. Det finns sålunda åtskilliga i fråga om rasproblemen moderata personligheter inom nationalistpartiets led liksom United Party inom sig räknar en del förespråkare för »apartheid». Detta hindrar inte att rasfrågan står i förgrunden i dagens sydafrikanska inrikespolitik.

Från knutpunkt till ändstation — kulturella utvecklingsproblem.

Att Sydafrika ligger vid sidan av de stora allfarvägarna har redan påpekats. Det kan vara intressant att leka med tanken på vilken plats landet skulle intaga i världen idag, om Suezkanalen aldrig blivit byggd. Sin roll som mellanlandningsplats för idéer, människor och varor på väg mellan öst och väst förlorade Sydafrika redan på ett tidigt stadium av sin historia. Vad denna förändring från knutpunkt till ändstation betytt för landet är svårt att bedöma, men att den haft en fördröjande inverkan på dess utveckling torde vara oemotsägligt. Det har sålunda i allmänhet tagit lång tid för de politiska och kulturella revolutionsidéerna i Europa att tränga ned till Godahoppsudden, och när de väl nått dit, har de ofta under resan förlorat en del av sin stormande genomslagskraft och snarast varit att likna vid svallvågor. Den moderna tidens förbättrade kommunikationer har naturligtvis i betydande mån kunnat råda bot på den saken, och de två världskrigen har också bidragit till att knyta banden med Europa fastare. Likväl är det idag inte möjligt att peka på något, som skulle kunna kallas en nationell sydafrikansk kultur eller livsstil. Visst ser man verk av en och annan framstående målare eller skulptör, och visst finns det inom litteraturen namn, som nått en vidare internationell läsekrets. Men man söker förgäves efter något för nationen typiskt. Om man vill finna säregen och upplevd konst såsom en integrerande del av en folkgrupp, måste man gå till infödingarna och då i synnerhet deras produktion före civilisationens inträngande. Det är väl emellertid knappast att förvåna sig över att en så ung nation som Sydafrika alltjämt har att

treva sig fram på kulturens förgårdar. Det är inte bara de geografiska avstånden, som är långa i Sydafrika. Ärren från boerkriget och andra djupgående konflikter är ännu inte helt läkta. Den brokiga folkkartan skulle väl i och för sig kunna vara en kulturellt berikande faktor, men under nu rådande förhållanden synes befolkningens heterogena karaktär snarast försvåra uppkomsten av den gemenskap och sunda patriotism, som skulle kunna ligga till grund för ett nationellt kulturliv. Man finner sålunda hur det i sista hand är rasfrågan, som kastar sin slagskugga över även denna sektor av nationens liv.

Framtidens frågetecken.

När man såsom besökande utlänning talar med sydafrikaner i deras eget land, gör man gång på gång samma erfarenhet. Samtalsämnet må vara väder och vind, hästkapplöpningarna eller dammodet, men man har inte sagt många ord, förrän det kommer: »Ni måste tycka att detta land är fullt av underligheter och motsägelser. Frågan om de svarta t. ex. . . . »Man behöver aldrig föra ämnet på tal, och man gör det inte, i vetskap om dess ömtåliga karaktär. Men det dyker upp ändå, som en objuden gäst, som gubben i lådan. Det ligger överst i tankar och konversation, det återfinns på tidningarnas förstasidor, och det möter besökaren i tusentals förbudsskyltar på gator, restauranger och järnvägsstationer. Man må ha vilken åsikt som helst om dess lösning, men man kan inte undgå att häpna inför problemets oerhörda vidd och påträngande omedelbarhet.

Varje bedömning av Sydafrika som framtidsland måste bli beroende av hur man ser på rasfrågan. Sydafrikanen vet det men erkänner det inte gärna. Man talar inte om Kenya och Mau-Mau eller om de alltmer självständiga negerrepublikerna i andra delar av Afrika. Man tänker på något annat — ibland — och sneglar på befolkningssiffrornas två och en halv miljon vita och tio miljoner färgade.

»Huruvida Sydafrika skall sjunka i glömska, ett klassiskt exempel på ett flerrasigt samhälle som misslyckades, eller bli den starkaste utposten för Västerens kultur på den afrikanska kontinenten beror först och främst på om landets europeiska herrar kan finna en form för samlevnad med sina icke-europeiska undersåtar i en verkligt nationell stat», skriver den sydafrikanske historikern Leo Marquard i sin senaste bok »The Story of South Africa». Det är

en välformulerad precisering av läget inför framtiden. I likhet med flertalet andra kommentarer i ämnet ger Marquards ord ingen hänvisning till frågans lösning. Men de förklarar i någon mån varför nästan allt, som skrivs om Sydafrika, där och utomlands, till större eller mindre del blir argument i rasdebatten.

Diskussionen kring Sydafrika kommer givetvis att fortgå, och för både Sydafrikas och den övriga världens skull får man hoppas, att den inte dör ut. Vad man skulle vilja se är emellertid större saklighet och framför allt en mera positiv och konstruktiv kritik från kritikernas sida. Å andra sidan kanske man då i utbyte finge begära mera allsidig upplysning och mindre snarstucken kritikrädsla hos den observerade parten. Det är förståeligt om man på sydafrikanskt håll blir irriterad av ett kanske ofta alltför närgånget utländskt intresse för rent inre angelägenheter. Men det kan med gott skäl frågas huruvida rasproblemen verkligen hör dit.

Utvecklingen inte bara i Afrika utan i Fjärran Östern och andra delar av världen talar för att vi här har framför oss något, som i hög grad angår mänskligheten som helhet. Det förefaller därför sannolikt att Sydafrikas väg även framgent kommer att tilldra sig intresse långt utanför dess gränser.